

Det flygtige og det flydende

Nye tendenser

Af Anne-Louise Sommer

Forskningsleder & lektor ved Danmarks Designskole, København

Ændringerne på kirkegårds-kulturens område er mangfoldige her i det tidlige 21. århundrede. En bred vifte af nye tendenser kommer til udtryk, som man også løbende har kunnet læse om i Årsskrift for Kirkegårds-kultur i de senere år. Tendenserne er mange, og det er karakteristisk, at de ikke bare kan reduceres til en enkelt – eller ganske få. De peger i mange retninger, og indimellem oplever man, at tendenserne kan synes ganske uforenelige. Vi er vidner til indimellem ganske eksplicitte udvekslinger blandt kirkegårdens forskellige brugergrupper. Blandt de, der indtager et mere konservativt, traditionelt synspunkt, og de, der repræsenterer nybruddet og forsøget på at tænke brug og ritualer på ny i direkte dialog med det omkringliggende, verdsliggjorte samfund. Fra tid til anden nærmer denne dialog sig en veritabel kulturkamp mellem gammelt og nyt.

Det er en væsentlig pointe, at det i en vis forstand genstridige, der præger disse nybrud, ikke kan sættes på en entydig formel. På den ene side ses en voldsom eksponering af individet i form af individualiserede begravelsesritualer og stadig mere fortællende og spektakulært iscenesatte gravsteder. På den anden side ligger der en trang til selvforglemmelse bag ønsket om næsten umærkeligt at overgå til naturens kredsløb, som synes at være en væsentlig drivkraft bag begravelsen i uindviet jord i skovområder – eller blot at blive stedt til hvile på et af kirkegårdens skovimiterende afsnit, hvor der ofte er stramme reguleringer og begrænsede muligheder for individuel udsmykning. For blot at nævne to tendenser, der tilsyneladende eksisterer i samtidighed, og som afspejler hver sin pol

i spændingsfeltet mellem det almene og det specifikke, mellem det anonyme og det individuelle.

På trods af mangfoldigheden mener jeg alligevel, at man kan udpege to overordnede træk i samtidens kirkegårdskultur, der indrammer de iøjnespringende og markante skred, der aktuelt kan identificeres. Det vedrører de to helt overordnede kategorier: Tid & Rum, der til alle tider har været en gennemgående rød tråd og udfordring, når kirkegårde har skullet anlægges. For hvordan kan kirkegården blive det, der medierer mellem det dennesidige og det hinsidige, det nærværende og det fraværende? Mellem erindringens tid og den levede tid? Mellem det, der er, og det, der var? Og hvordan kan kirkegården blive den fysiske lokalitet, der på en gang er og ikke er? Et

Foto: Forfatteren.

fysisk sted, der er lokaliserbart samtidig med, at det refererer til det ikke-sted, som vi ikke selv kan gøre os erfaringer om. Der er altså allerede – og har været det historisk – indlejret en høj grad af tvetydighed omkring kirkegården som tidsligt og rumligt fænomen.

Hvad angår dødens rum, på kirkegården såvel som andre steder, vil det være min påstand, at den rumlige kategori i stigende grad lader sig karakterisere som flydende. Det flydende rum har som udgangspunkt antagelsen om, at et sted ikke er en én gang for alle veldefineret rumlig kategori. Steder er historisk foranderlige fænomener, der kan antage mange former. Et sted i traditionel forstand er en stabil størrelse. I supermoderniteten bevæger vi os i stigende grad i retning af, at ikke-steder bliver en mere udbredt kategori. Steder der betegner mellemrum, steder der ikke har et distinkt præg, steder der peger i mange retninger og tjener mange funktioner – steder der er transitsteder og vigtige knudepunkter i en verden præget af mobilitet og hastige skift.

Disse ændringer vinder også indpas på kirkegården, hvor den traditionelle kirkegård, der kun tjener én funktion og er klart afgrænset af en kirkegårdsmur, ikke længere er den eneste mulige. Rundt om i landet er vi vidner til, at de større byers assistenskirkegårde omdefinerer dele af kirkegården til andre funktioner end de, der knytter sig til begravelser – det kan eksempelvis være rekreative funktioner, som når delarealer udlægges til bypark – eller at større arealer af de kirkegårde, der aktuelt er i brug, henligger med store, åbne græsplæner, hvor der tidligere var gravsteder. I begge tilfælde opleves græn-

serne utydelige. Et stort åbent græsareal med et par spredte, ældre gravsteder signalerer ikke umiddelbart kirkegård, men er en blandform, som de fleste brugere og besøgende vil forholde sig tøvende over for. Sammenholdes det med aktiviteter som boldspil, picnic eller solbadning, der vil være fremmede for mange i en kirkegårds kontekst, bliver det endnu sværere at afkode stedets primære funktion. Rummet er flydende, og det er ikke let at sige, hvor det ene stopper og det næste begynder. Udviklingen omkring naturafsnit på kirkegårde er en anden variant af det flydende rum. Her lægges de skovimitierende afsnit ofte i kirkegårdens periferi, hvor de til tider næsten umærkeligt glider over i det omkringliggende, der meget vel kan være et nærliggende naturområde eller en skov. Også her er grænserne flydende.

Endnu har vi ikke konkrete erfaringer med begravelser i uindviet jord i Danmark, om end der nu lovgivningsmæssigt er åbnet op for det. Hvordan det bogstaveligt vil udmønte sig, må tiden derfor vise, men man forestiller sig de omtalte dedikerede arealer i en statsskov, hvor urnerne nedsættes uden

Høsterkøb Kirkegård.
Foto: Forfatteren.

synlige spor. Formentlig vil der heller ikke her blive tale om tydelige og klare grænsesætninger. Og endelig behøver en kirkegård ikke at være et fysisk og stabilt sted. På internettet kan man besøge virtuelle kirkegårde og mindesteder uden bindinger til rum og tid. Her forandres alt i takt med brug, og den virtuelle kirkegård formes af brugerne. Lige så let som det er at uploade informationer, lige så ubesværet fjernes de eller erstattes af andre.

Ser vi nærmere på de tilkendegivelser og følelsesmæssige udtryk, der udspiller sig inden for rammerne af de enkelte gravsteder, har der ligeledes gennem de seneste tiår fundet grundlæggende ændringer sted. Overordnet kan det karakteriseres som de flygtige udtryk. Det flygtige favner en lang række forskelligartede udtryk i et bredt spektret felt lige fra levende lys, breve, digte og tegninger til udsmykning i form af blomster, genstande og legetøj på barnegravstederne. Distancen til en traditionel gravmælekultur, hvor budskabet er mejslet i sten eller marmor og næsten står evigt, sat en gang for alle, er tydelig.

De flygtige udtryk bliver i stedet for eksempler på den individuelle sorg som en kontinuerlig proces, hvor de enkelte faser sætter håndgribelige spor. At de flygtige udtryk fastholdes, gentages, varieres over tid er tegn på, at der drages omsorg for gravstedet. Det bliver vidnesbyrd om et socialt fællesskab,

Høsterkøb Kirkegård.
Foto: Forfatteren.

og helt konkret fungerer de flygtige udtryk som mediatorer mellem det offentlige og det private rum - og de bidrager til en domesticering af gravstedet. De siger derfor i høj grad noget om de efterladte og den sorg, der binder dem til afdøde i et tidsligt kontinuum.

Dette bliver særlig tydeligt i forhold til barnegravstederne. Her kan man ofte følge den af døden standsede udvikling. Barnets 'hvis ikke ..' alder afspejles helt ned i det valg af legetøj, som gravstedet udstyres med. For den barnegrav, hvor fødsels- og dødstidspunktet er sammenfaldende, vil der således med tiden kunne tegnes en udvikling fra sutteflaske over byggeklodser og biler til plastikrevolvere. I den forstand udfolder de flygtige udtryk sig i spændingsfeltet mellem det allermest almene, som det eksempelvis ses i den overordnede forældre-barn relation, og det ganske unikke som det udtrykkes i helt specifikke genstande og ritualer, der er forankret i den individuelle biografi.

Ligesom de levendes kultur sætter individet, det såkaldte almindelige menneske i fokus med reality-shows og docu-soaps, således træder også de dertil svarende gravsteder frem og gør sig bemærkede i en til tider lavmælt, til tider mere højroset tone. Vi knytter os til hinanden i situationsbestemte fællesskaber, der på en gang iscenesætter det enkelte menneskes helt unikke personlighed, men samtidig sanktionerer det socialt inden for rammerne af fællesskabets veldefinerede kodeks. Dette paradoks synliggøres også i kirkegårdskulturen.

Det flydende og det flygtige vedrører måske nok i en overordnet forstand det rumlige og det tidslige. Men de er også tæt sammenvævet. Det flydende rum er netop flydende, fordi det har et væsentligt element af det flygtige i sig. Ligesom den flygtige tid er flygtig, netop fordi den er flydende.

Det vil formentlig være for tidligt at udråbe et paradigmatisk skift i kirkegårdskulturens velkendte format. Men at der er noget i gærde, der peger i retning af fundamentale og radikalt vidtgående ændringer, er tydeligt. Endnu har dette ikke udkrystalliseret sig i konsistente og karakteristiske tendenser – og det er selvsagt stadig spørgsmålet, om det vil? Og i bekræftende fald hvornår? Og på hvilken måde? Mens vi venter, kan vi så glæde os over, at udviklingen på mange danske kirkegårde vidner om, at kirkegårdskulturen er lige så sprællevende, uregerlig og vanskelig at sætte på entydig formel som de levendes kultur.